

Een wandeling door Amersfoort

De door de stad verspreide huishuizen werd vervangen door groter wordende industriële brouwerijen. Deze zijn vrijwel allen aan de gracht gevestigd. Deze keer niet voor het ophalen van grachtwater maar eerder voor de goede aan- en afvoer. Langs de Langegracht waren brouwerijen gevestigd als De Lelie, De Posthoorn, De Eenhoorn en De Kroon. De schuiten voor de aanvoer van graan en afvoer van bier konden tot voor de deur komen. In de achtergevels van De Eenhoorn en De Kroon is de dichtgemetselde poort voor het laden en lossen nog te zien.

De geschiedenis van de Amersfoortse biernijverheid overdenkend is het misschien goed om een wandeling door de binnenstad van Amersfoort te maken op zoek naar de overblijfselen van deze rijke brouwhistorie.

Wanneer wij beginnen aan de Koppelpoort het Kleine Spui aflopend komen we bij n° 4. Dit is de plaats van het oude brouwhuis van het St. Pietersgasthuis. Dit gasthuis had in de periode 1581 - 1758 in de kelders een eigen brouwerij die bier voor de bewoners brouwde. Het bier was niet zo best want toen de regenten van het Bloklandsgasthuis in 1723 besloten geen bier meer in te kopen, doch het te laten brouwen bij het Sint Pietersgasthuis weigerden de inwonenden dit slechte bier te drinken.

De regenten besloten 'om diegelycke vuyligheid en sottigheden' in het vervolg te voorkomen. Weigeraars zouden uit het huis worden gezet (Ach Lieve Tijd pp131, 132). De herberg Het Croontje op de hoek met het Spui is waarschijnlijk een goede afnemer geweest. Het was de enige tapperij die op het Spui was toegestaan. Vanaf 1695 was het Croontje, dat toen de Turfton heette, eigendom van het Sint Pietersgasthuis.

Voordat wij het Spui aflopen, bedenken wij ons nog dat de kelders van het Spui n° 4 niet alleen een brouwerij zijn geweest. In 1891 begon Geurt Geurtsen er zijn bottelarij voor het Phoenix bier. Hij verzorgde het bier voor geheel Amersfoort. Later verhuisde hij naar nummers 10 - 14, waar de drankengroothandel tot 1961 was gevestigd.

De bottelarij van Geurtsen aan Kleine Spui

Vervolgen wij onze weg naar de binnenstad en komen aan het einde van het Spui bij museum Flehite. In het museum vinden wij een aantal overblijfselen, vooral gevelstenen, van brouwerijen uit Amersfoort. Het smeedijzeren anker en de nauwkeurige matenschets van Brouwerij 'Het Anker' aan de Langegracht is daarvan een voorbeeld.

In het zeventiende eeuwse pand aan de Langegracht 12-13 (oude nummering: F 211) met hoge trapgevel was vroeger brouwerij 't Anker' gevestigd. Het werd gebouwd in 1638 en was een van de mooiste panden van Amersfoort. In 1850 werd de brouwerij ingericht tot dansschool. Het historische pand werd in 1895 gesloopt.

Langegracht 11 t/m 15 (huidige nummering). Nummer 12/13, het grote huis met de trapgevel, was de brouwerij 't Anker. Foto J.W. Wenzel, ca. 1885

In 1895 werd de aan de Westsingel gevestigde Brouwerij 'Het Klaverblad' gesloopt. Ook daarvan ligt de gevelsteen bij Flehite.

Gevelsteen Brouwerij Het Klaverblad (Museum Flehite)

Wanneer we het museum verlaten slaan we rechtsaf en komen we, over de brug van het Havik, in de Krommestraat. Op de rechterhoek van het eerste steegje rechts, de Kerkgang, was vroeger een brouwerij gevestigd. De witte muur zou nog uit de tijd van de brouwerij dateren. Aan de overkant van de brouwerij was de bijbehorende mouterij gevestigd.

Even verderop, op de Krommestraat 50 - 56, bevond zich brouwerij 'Het Paardje'. Deze wordt al in 1550 vermeld. Rond 1650 kwam hier een grutterij in.

Het indrukwekkende gebouw aan de Krommestraat 36-38 getuigt nog steeds van zijn vroegere glorie. Vanaf 1600 brouwde Willem Willemsz. Bosch hier. De brouwerij was niet zomaar een huisbrouwer doch veeleer een volwaardige industriële brouwer, gebouwd over een natuurlijke wel. Aan de achterzijde zijn aan de Langegracht nog de dichtgemetselde poorten te zien die voor het laden en lossen van schepen waren aangebracht. In diezelfde achtergevel is nog een steen met jaartal aangebracht. In 1663 lieten zijn dochter Emerentiana en haar man Gisbert Thomasz. van Walickenbergh de brouwerij grondig verbouwen. Bij deze verbouwing werd de huidige fraaie halsgevel met gevelsteen met kroon geplaatst. Brouwerij 'De Kroon' was geen klein brouwerijtje en de eigenaren waren welgestelde Amersfoortse luyden. In 1719 werd het gehele bedrijf door de nazaten met inboedel verkocht. Daarbij was sprake van 'ketell, kuijpen, coelbacken, werckhuijs, zijlkuijp, rosmolen en melterij'. Toen de brouwerij in 1750 weer in andere handen overging veranderde het pand in een kantoor met woonhuis. Boven de winkel die er nu is gevestigd herinnert alleen nog een gevelsteen nog aan de brouwerij.

Naast brouwerij De Kroon stond toen nog een andere brouwerij 'De Eenhoorn'. Helaas is deze niet zo gaaf bewaard. Toch heeft deze brouwer nog tot 1768 gebrouwen. Ook de achterzijde van De Eenhoorn toont dichtgemetselde laad- en lospoorten in de gevel. De relatie met brouwerij De Kroon is niet helemaal duidelijk, er wordt wel gesproken over een 'dubbelbrouwerij', maar het ging toch om gescheiden brouwerijen. De Eenhoorn heeft het tot 1768 volgehouden, dus langer dan De Kroon. In de verkoopakte wordt gesproken over een brouwerij en een pakhuis aan de andere zijde van de steeg, waarbij de voorwaarde wordt gesteld dat de steeg altijd openbaar toegankelijk moet blijven. De brouwerij zal dus in het pand Krommestraat hebben gezeten, en het pakhuis achter nr 36 zal tot de brouwerij hebben behoord.

Lopen we de Krommestraat verder uit dan komen we op de hoek van de Torensteeg bij een klein pandje met een klokgeveltje. Hier was vroeger brouwerij 'De Pijpkan' gevestigd. Dit huis en het grote achterhuis aan de Langegracht behoorden tot de brouwerij, die tot ca actief zou zijn geweest. Meteen rechts steeg inlopen (Torengang), bruggetje over kom je op Langegracht. Op Langegracht n° 12-13 was brouwerij 'Het Ancker' gevestigd. Het gebouw had een fraaie trapgevel, op de gevel stond het bouwjaar 1638 en boven de deur zaten de muurankers in de vorm van ankers. Echter onze vroede vaders vonden het niet belangrijk om dit mooie gebouw voor het nageslacht te bewaren en hebben het in 1895 laten slopen om het te laten vervangen door woonhuizen. De Oudheidkundige Vereniging Flehite, onder W. Croockewit, had tevergeefs geprobeerd dit monument te redden. Later slaagde men er wel in De Kroon te behouden. In de panden aan de Langegracht die er nu staan herinneren alleen de muurankers nog aan de brouwerij.

Wij vervolgen onze wandeling iets naar rechts en dan meteen eerste links de Zwanenhalssteeg door, die komt uit op een pand met een trapgevel. In dit monumentale pand uit 1615 zat ooit brouwerij De Klok (voor 1700). Het brouwwater werd via een putstoel aan de Langegracht en een loden pijpleiding onder de straat door naar de brouwerij gevoerd. Archeologen hebben dergelijke leidingen (meest van hout) overal in Amersfoort aangetroffen.

Verderop aan de Langegracht komen we bij de nummers 23 en 31. Hier zaten de brouwerijen 'De Posthoorn' en 'De Lelie'. Dat hier vroeger brouwerijen waren gevestigd is aan de buitenzijde niet veel meer te zien, een gevelsteen met een lelie verwijst naar deze brouwerij. In dit pand zijn nog de oude kelders aanwezig. Op een van de luiken zijn nog lelies te zien.

Vanaf de Langegracht lopen we door de Lieve Vrouwestraat. Links in de Zwaanshalssteeg zien we op de hoek met de Langegracht een restaurant waar zich voorheen de kleine brouwerij 'Het Zwaanshalsje' bevond. Teruglopend komen we op het Lieve Vrouwe Kerkhof. Hier bevindt zich op de hoek het gebouw van brouwerij 'De Klok'. Nog altijd één van de mooiste gebouwen van dit fraaie Amersfoortse plein. Onze verdere wandeling begeeft zich via de Kranke Ledenstraat naar de Langestraat alwaar wij op de Varkensmarkt uitkomen. Ook hier stond eens een brouwerij op de hoek van de Varkensmarkt en aan de Westsingel 1-3. 'Het Klaverblad' was de laatste der Amersfoortse brouwerijen binnen de muren. Het was een brouwerij van behoorlijke omvang die in 1670 was gebouwd. Onder de naam A.F. Jansen heeft men het tot 1895 volgehouden. Ook deze brouwerij is onder het sloopgeweld van de gemeente gevallen. Het symbool van deze brouwerij, een driebladige klaver, zou later voor de Phoenix-brouwerij door toeval één van de belangrijkste handelsmerken worden.

Wanneer wij weer teruglopen over de Langestraat de winkelpromenade van Amersfoort nemen we de eerste steeg rechts in de Scherbierstraat. De naam van het steegje doet ons herinneren aan de brouwhistorie van Amersfoort, immers Scherbier of scherpier is een dun bier. Weliswaar is dit niet echt een herinnering aan de rijke bierhistorie! We lopen nu met Muurhuizen meenemen het tweede straatje links de Drie Ringesteeg. Op de hoek van deze steeg en de gracht bevond zich de Drie Ringen brouwerij. De oorspronkelijke panden zijn in de negentiende eeuw verdwenen. Hiermee zijn wij weer terug waar wij waren begonnen.

Al deze brouwerijen die zo een kleurrijk onderdeel van de Amersfoortse historie uitmaakten zijn verdwenen. Slechts gevelstenen herinneren ons nog hier aan daar aan dit verleden. Dit is nochtans meer dan er van veruit de belangrijkste brouwerij die Amersfoort heeft gehad, de Phoenix, is overgebleven.

De stookplaats van Kamp 82 is bij de herbouw van het pand bewaard gebleven en permanent zichtbaar door een grote uitsparing in de vloer van de winkel.

Stookplaatsen in de stad: De archeologische dienst heeft negen stookplaatsen gevonden. Een stookplaats is een ronde vloer van baksteen met in het midden een rechthoekige stookgang van ongeveer 1,5 meter. Hierop werden de koperen ketels geplaatst om er het wort te koken voor de bierproductie. De meeste stookplaatsen zijn 15e eeuws. Stookplaatsen zijn gevonden in de Breestraat (nr.23), de Hof (nr.2?). Het pand: hoek Groenmarkt/Appelmarkt (de voormalige stadswaag). Pand Stad van Cahen Kerkstraat/Muurhuizen en Kamp 82 met een bronzen maquette aan de gevel.

In de winter van 1996-1997 werd op het perceel 82 een stookplaats opgegraven, waarbij de mogelijkheid dat het een oven voor een bierbrouwerij betrof, door botanisch onderzoek werd ondersteund. Bij de stookplaats bevond zich een plek met veel verkoolde zaden, bestaande uit haver, rogge, en een klein beetje gerst. De verhoudingen komen behoorlijk overeen met de samenstelling van mout in de Middeleeuwen. Bij het roosteren van het ontkiemde graan, is het blijktbaar mis gegaan en heeft men de verkoolde granen weggegooid.

Tijdens het onderzoek in Amersfoortse bodem hebben de stadsarcheologen al eerder vergelijkbare stookplaatsen gevonden (onder andere op de hoek Appelmarkt/Groenmarkt, aan de Bloemendalse straat, Breestraat, Hof, Krommestraat, Kamp en op de hoek Kerkstraat/Muurhuizen) met een overeenkomstige vorm: een ronde vloer van bakstenen met in het midden een rechthoekige stookgang. De datering van de stookplaatsen loopt van de 14de eeuw tot begin 16de eeuw, de meeste zijn echter 15de eeuws.

Onno Kleefkens 19-01-2024